

II. RÉSZ.

AZ OSZTRÁK ÖRÖKÖS TARTOMÁNYOK.

I. Ausztria területe, fekvése és nagysága.

Az osztrák tartományok nem képeznek, mint azt a magyar korona tartományainál láttuk, egy tömör, kikerekített egészet, hanem (Dalmátországot is, mint tényleg oda tartozót beleszámítva) nyugat és éjszak, részben kelet és dél felé Magyarországot öv gyanánt körülveszik. Ezen 300.190 □ $\frac{1}{m}$ -t elfoglaló terület, bár különféle országokból áll, Magyarországgal szemközt mégis egy egységes államterületet képez, mely az osztrák-magyar monarchiának második felét teszi.

Az osztrák örökös tartományok összege Svájc után Európa leghegyesebb területe. A Dunától délre eső részét a központi és keleti Alpok ágai borítják; a Dunától éjszakra fekvő tartományokon végig a Hercyni hegyek láncolatai húzódnak, míg az úgynevezett lengyel-ruthén tartományok déli határát a Kárpátok képezik. Síkságai közül a legnagyobb kiterjedésű a Galíciai síkföld — mint a nagy Szarmát síkságnak egy része, a tulni és bécsi medencék kisebb kiterjedésűek, a Lombard-velencei síkság pedig csak igen kis részben mondható ide tartozónak.

Az osztrák tartományok ily módon közép Európa legmagasabban fekvő területét elfoglalva, négy tenger felé küldik vizeiket: a Fekete, Keleti (Balti), Éjszaki (Német) és Adriai tengerbe.

II. Ausztria népsége, műveltségi és gazdasági állapota — összehasonlítva a hazai viszonyokkal.

Ausztria lakosainak száma 22 $\frac{1}{2}$ millió. * A lakosok közül nyelvre nézve legnagyobb számarányban szerepelnek a németek (36%), utánok sorakoznak a csehek, morvák, tótok, lengyelek, ruthenek, szlovenek, az itt külön nemzetiségnek számítatni szokott zsidók, olaszok, szerbek, horvátok; más nyelvű lakosok, úgymint oláhok, magyarok, örmények, albánok, franciák, angolok, törökök stb. csak igen kis számarányban szerepelnek az osztrák tartományok népei között.

Az osztrák tartományok lakosainak legnagyobb része a római katolikus egyház híve (77 $\frac{1}{2}$ %) ; a protestáns egyház tagjai a lakosság 10%-át,

* A lakosság tartózkodik : 739 városban, 1269 mezővárosban, 52,919 faluban.

a görög-keletiek 8%, a zsidók 4%-át teszik. A hiányzó 1% több kisebb keresztény és nem keresztény felekezetek között oszlik meg.

A római katolikus egyház Ausztria területén a latin-, görög- és örmény-katolikus egyházra oszlik. — A róm. kath. latin szertartású egyház 7 érsekségre van osztva (Bécs, Prága, Olmütz, Salzburg, Görz, Lemberg és Zára), melyek alatt 23 püspökség áll. (A krakkói püspök a varsói érsekség alá tartozik.) A görög kath. és örmény-kath. egyház élén egy-egy érsek áll (mindkettő Lembergben).

Az ág. és helv. hitv. egyház élén áll a cs. kir. egyházi főtanács (Oberkirchenrath) — Bécsben, s az ugyanott hatévenként összegyülekező zsinat (General-Synode). — Az ág. hitv. egyház 6, a helv. hitv. 3 superintendenciára van osztva.

A görög keleti egyházban az osztr. tartományok területén a püspöki synodus gyakorolja a főhatalmat. Ezen egyház élén áll a csernovici érsek, alatta van két püspök (Zara- és Cattaróban).

A zsidók egyházi ügyeit az egyes hitközségek és az azok élén álló rabbik intézik el.

A mi az osztrák tartományok közoktatási ügyeit illeti, az az egyes tartományok szerint nagyon különböző. Az osztrák tartományok összes területén van 14,769 népiskola, 25,259 tanítóval. Az iskolát látogatók száma megközelíti a 2 milliót.

Középiskoláinak száma 211. Ezek között 94 gymn., 50 reál-gymn. és 67 reáliskola, — közel 52,000 tanulóval.

Az osztrák területen van 7 egyetem (Prága, Krakkó, Bécs, Grätz, Innsbruck, Lemberg, Csernovic) és 5 műegyetem (Bécs, Grätz, Prága, Brünn, Lemberg).

A felsoroltakhoz csatlakozik számos szakiskola, mint a szellemi műveltség emelésének nem megvetendő tényezői.

Az osztrák tartományok ipara és kereskedelme virágzó s a földművelés is — bár a földtalaj megmunkálása sokkal több fáradságba kerül, mint Magyarországbán, igen szép eredményeket tud felmutatni. * A földműveléssel szoros összeköttetésben álló állattenyésztés ** is virágzó, úgy szinte a bányászat és kohászat tekintetében — ámbár nemes ércekben nem oly

* Termő földterület: 27.843,732 hektar	
ebből szántóföld.....	10.032,931
szőlő.....	206,647
rét és kert.....	3.773.820
legelő.....	4.403,543
erdő.....	9.426,791

** Van az osztrák tartományokban	
	1.367,023 ló,
	20,094 öszvér,
	42,976 szamár,
	7.452,212 marha,
	5.026,398 juh,
	1.000.000 kecske,
	2.551,473 sertés
	941,733 méhkas.

gazdag e terület, mint Magyarország — azt felülszárnyalta. * Nem kis mértékben segítik elő az osztr. tartományok iparát és kereskedelmét a területén minden irányban szétágazó országútak s a kiépített vasúthálózat, ** a víz- és fűtés; de mindenek felett köszönheti azt, az osztrák kormány évszázadokon keresztül gyakorolt üdvös intézkedéseinek és pártfogoló támogatásának, oly időben, midőn Magyarországnak összes erejét alkotmányos szabadsága fentartására s megvédésére kelle fordítani. A nép szellemi műveltségének előmozdítására nagy befolyással volt a szomszéd Németország tudományos fejlettsége, mely ide nemcsak a szoros szomszéd-sági viszony alapján szivároghatott be, de még azon körülménynél fogva is, hogy az osztrák tartományok lakóinak egy nagy része nyelv- és faj-rokonságban áll Németország népeivel. — De ha a történelmi fejlődés és kedvező viszonyok folytán az osztrák tartományok lakói felette is állanak Magyarország lakosainak, egyet mégis azoknak köszönhetnek, s ez: alkotmányos szabadságuk, melynek áldásait a kiegyezés óta kiválóan Magyarországnak köszönhetik. Magyarország ezen évszázadokon keresztül híven megőrzött kincsét, velök is közölte, melynek hiánya mindenkor bénítólag hatott e tartományok szellemi kifejlésére.

A nemes verseny pedig, mely a monarchia két fele között úgy az anyagi, mint a szellemi téren tapasztalható, csak üdvös eredményű lehet mind a két félre nézve.

III. Ausztria alkotmánya és kormányzási módja.

I. Alkotmány.

Az osztrák tartományok együtt véve, Magyaroszággal szemközt a monarchia egyik felét képezik, melynek egységes neve Ausztria.

Ausztria az 1867-ki kiegyezés által alkotmányt nyert, mely azonban — bár nagyban véve a magyar alkotmánynyal azonosnak látszik — tekintve az Ausztriát képező államok különféle területi viszonyait s különféle történelmi fejlődésüket — egyben-másban hazai viszonyainktól eltérő. A törvényhozás itt is az uralkodó és a népképviselő között megoszlik.

Ausztria uralkodója 1804 óta az osztrák császár címét viseli. Fényes udvartartási költségeinek fedezésére az osztrák tartományok — úgy mint Magyarország — évenkénti 4.650,000 frttal hozzájárulnak. Az osztrák császár székhelye Bécs.

A népképviselő az osztrák tartományokban háromféle: országos, tartományi és községi (illetőleg kerületi).

* A bányászat területe :		** Az országútak hossza ... 15,251 $\frac{1}{2}$ m	
állami	36.085,422 □ méter	Egyéb köutak	» ... 66,962 »
magán	1,523,033,422 » »	Vizi utak	e ... 2,883 »
A bányászat évi eredménye	46.279,403 frt	Vasútak	» ... 18,608 »
A kohászat	» » ... 28.812,523 »	Távíró vonalok	» ... 34,087 »
A sóáknák	» » ... 22.682,767 »		

a) Az országos képviselet a valamennyi tartományok képviselőiből álló s Bécsben tanácskozó országgyűlés (Reichsrath); ez az urak és képviselők házából áll.

Az urak házának tagjai: az uralkodóház nagykorú hercegei, egyes főnemesei családok nagykorú képviselői, a fejedelmi rangban álló érsekek és püspökök, azután pedig határozatlan számban a császár által élethossziglanra kinevezett oly férfiak, kik vagy a tudomány vagy a művészet terén kitűntek s maguknak az egyház vagy állam iránt kiváló érdeket szereztek.

A képviselőház 353 tagból áll. Ezek négyféle választási csoportokból kerülnek ki: a nagybirtokosok, a városok s a kereskedelmi és iparkamarák a maguk kebeléből közvetlenül — a vidéki lakosság pedig közvetve választják képviselőiket az országgyűlésbe — még pedig 6 egymás után következő évre. — Az országgyűlést a császár évenként hívja össze Bécs székvárosba; az urak házának elnökét és alelnökét a császár nevezi ki; a képviselőház azokat tagjai közül maga választja.*

b) A tartományi képviselet — számszerint 16 — tartománygyűlésben nyilvánul. A tartománygyűlések az egyes tartományok székhelyein tanácskoznak. Teendőjük oly belügyekre nézve hozni határozatokat, melyek nem tartoznak az országgyűlés hatáskörébe. Tagjai az illető tartományok nagybirtokosai, a városok lakói s az iparosok és kereskedők által közvetlenül, — a vidéki nép által pedig közvetve 6 évre választott képviselők, kik a császár által évenként összehívva, a császár által kinevezett elnökök alatt tanácskoznak. A tartománygyűlés szentesített határozatait végrehajtani a tartománygyűlés által választott országos bizottság feladata.

c) A községi képviselet nyilvánul a községi bizottmányban. Ez a község választói által 3 évre választott képviselőkből áll, kiknek teendőjük a község által választott hatóság működésének ellenőrzése s a község beléletébe vágó intézkedések feletti határozathozatal.**

* A képviselőház 353 tagja az egyes tartományok szerint a következőleg oszlik meg:

Az Enns alatti osztr. főhítség küld	17 képvis.	Trieszt küld	4 képviselőt
Az Enns feletti	37 „	Isztria	4 „
Salzburg	5 „	Dalmátia	9 „
Tirol	18 „	Csehország	92 „
Vorarlberg	3 „	Morvaország	36 „
Sztíria	23 „	Szilézia	10 „
Karantánia	9 „	Galicia	63 „
Kraina	10 „	Bukovina	9 „
Görz-Gradiska	4 „		

** A községi és tartományi képviselet között egyes tartományokban még kerületi képviselet is létezik. A kerületi képviselők testülete némely tartományokban 6, némelyekben pedig 3 évre választatik; tanácskozik és határoz az illető kerület belügyeiben. Végrehajtó közege a kerületi hatóság.

2. Közigazgatás.

Ausztria közigazgatását az országgyűlés által hozott s a császár által szentesített törvények értelmében — az osztrák cs. és k. miniszterium gyakorolja. Az osztrák miniszterium következő hét tagból áll:

A cs. kir. osztrák belügyminiszter	
» » » vallás- és közoktatásügyi miniszter	
» » » kereskedelmi	»
» » » földművelési	»
» » » honvédelmi	»
» » » igazságügyi	»
» » » pénzügyi	»

Az egyes tartományok közigazgatását gyakorolja a cs. kir. belügyminiszter által kinevezett tartományi kormány (Landesregierung), melynek élén a helytartó vagy tartományi elnök áll. Neki vannak alárendelve a tartomány összes közigazgatási közegei, nevezetesen a kerületi kapitányságok s a városokban a városi hatóság (Magistrat).

IV. Ausztria politikai felosztása az egyes tartományok természeti fekvésének tekintetbe vételével.

Az osztrák örökös tartományok területe, természeti alkotása szerint — mint az már fentebb is jelezve volt — három részre osztható: az Alpok, a Hercyni hegyek s a Kárpátok területére. Ezen három részhez hozzájárul egy negyedik, t. i. Dalmátország, mint jogilag Magyarországhoz, tényleg Ausztriához tartozó terület, s végre itt fogunk említést tenni az 1878-ban közös hadsergünk által elfoglalt s azóta elfoglalva tartott Bosznia, Hercegovina és Novibazar egy részéről is.

A) Az Alpok vidéke.

Az Alpok a német-szláv osztrák tartományok a Dunától délre eső területét borítják. Az Etsch és Inn felső völgyétől nyugatra fekvő Közép-Alpok mint: Ötzmelléki-, Rhaeti- és Ortler-Alpok, az osztrák tartományok csak nyugati kis területét érintik. Szélesebben kiterjedők a Keleti-Alpok. Ezek a Brenner hágótól keletre Magastauer nevezete alatt a Mura forrásaig húzódnak. Éjszaki kiágazásai Salzburgi keleti folytatásuk Sztiriai-Alpoknak neveztetnek. Az utóbbiak a Mürz forrásvidékeig húzódnak, a hol az Osztrák-Mész-Alpoknak nevezett hegyláncolat hozzájuk csatlakozik, melyre a Duna jobb partját kísérő Osztrák dombvidék támaszkodik. — A Sztiriai-Alpoktól délkeletre húzódik a Mura középfolyása által ketté osztott Nori Alpok hegygerince. Ettől kelet felé elterülő dombvidékből azon domb-

sorok ágaznak el, melyekkel már hazánk tárgyalásánál megismerkedtünk (Nyugati dombvidék). — A Rienz és Dráva közti területen csatlakoznak a Magas Tauern hegységhez, az innen dél felé az Etsch bal partján húzódó Tiroli dolomit hegyek, kelet felé pedig a Karni-Alpok részint a Dráva és Gail közötti területen, részint keletebbre a Karavank hegység nevezete alatt a Dráva jobb partját képezve. Az utóbbiakból a Száva s az Adriai tengerbe folyó Izonzo forrásvidékén elágazik azon szélesen kiterjedő hegység, mely a Juli Alpok nevezete alatt részint a Száva és Kulpa közti területet borítja, részint pedig egyenesen déli irányban az Adriai tenger partjáig húzódik.

Ezen terület folyóvizei közül az Etsch (Eisack, Rienz) és az Izonzo (Idria, Vipach), Timavo, Quieto, Arza az Adriai tengerbe, a Rajna (Ill) az Éjszaki (Német) tengerbe, a többi mind a Dunába ömlik, névszerint: Az Iller, Lech, Izar, Inn (Salzach, Saalach) Traun, Enns (Salza), Ipsz, Erlaf, Wien, Schwechat, Fischa, Lajtha, Rába, Mura, Dráva, (Gail, Laibach, Gurk, Glan, Möl.), Száva (Kulpa). — Hegyi kisebb tavakban különösen az éjszaki rész, barlangokban különösen a déli terület bővelkedik.

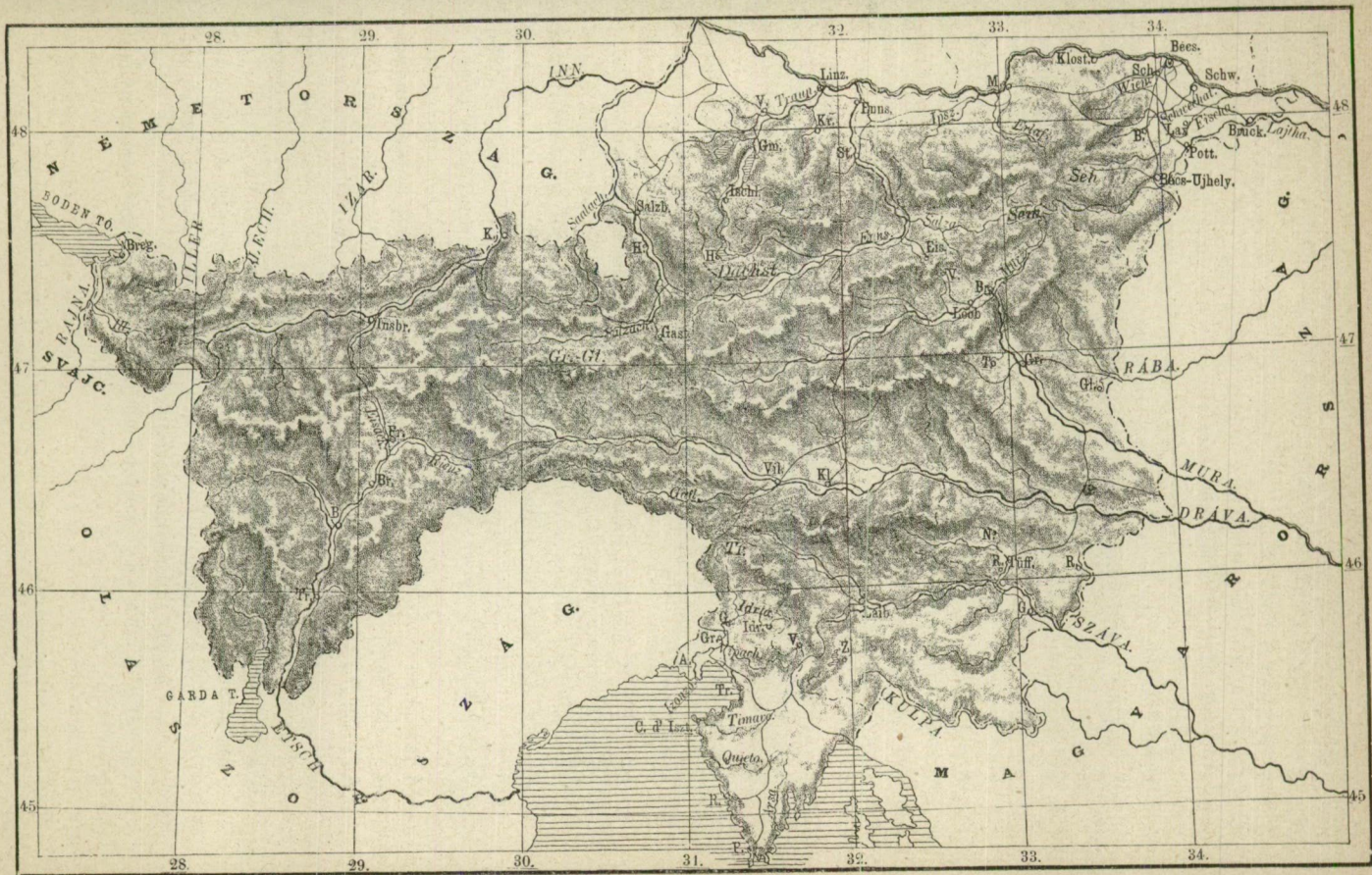
Az Alpok vidékének éghajlati viszonyai általában mésékeltnek mondhatók. Zordonabb a magas hegyek közé szorított völgyek éghajlata, enyhébb a Duna völgye s a sztiriai dombvidéké; a déli tengerpart s a nyugati terület délre nyíló völgyei már déli éghajlatúak; mérsékelt s kisebb változásoknak kitett hőmérséklete s üde levegője miatt ezen rész különösen mellbetegeknek igen gyakran ajánlott tartózkodási helye.

Az Alpok vidéke egyes kisebb területektől s tágabb völgyektől eltekintve, földművelésre nem épen alkalmas, a miért tágabb területeket foglalnak el a gyakori esők által fejlesztett bujó hegyi legelők s rengeteg erdők, melyek ezen vidék egyik főkincsét képezik. — Nemes ércekben szegény, de becses, használható ásványokban igen gazdag ezen vidék.

Már az eddigiekből is látható, hogy a földművelés csak egyes vidékeken képezheti a lakosság foglalkozását, előtérben áll itt az állattenyésztés s az azzal szoros összeköttetésben álló iparágak. Az ipar s különösen a kézmű- és gyáripar egyes helyeken mély gyökeret vert s igen virágzó; ennek, valamint a vele szorosan egybefüggő kereskedésnek nagy előnyére válnak a jó utak s az óriási természeti akadályok dacára évről-évre gyarapodó vasúthálózat.

Az Alpok területének lakossága nagyjából németajkú, keleti részén vendek és horvátok, délen olaszok lakoznak kisebb számban. Valásra nézve a lakosság kevés kivétellel mind róm. kath.

Az imént tárgyalt területen következő osztrák tartományokat találunk:

I. Az Enns alatti osztr. főhercegség.

(Nagysága 19.824 □ $\%$ _m. Lakosainak száma: 2 $\frac{1}{2}$ millió. Címeré: vörös paizs, ezüst keresztvonással; színei: kék-sárga.)

Az Enns alatti osztrák főhercegség a Duna által két részre van osztva. Ezek közül csak a Dunától délre fekvő terület az Alpok-, az éjszakbra fekvő a Hercyni hegyek rendszeréhez tartozik. Az Alpok (Sztiriai Alpok) főgerince a tartomány legdélibb részén nyúlik ide, hol a S z e m e r i n g a sztiriai- és Nori-Alpokat összeköti. A Lajtha felső völgye által ettől elválasztva emelkedik a S c h n e e b e r g, melyből éjszakelet felé a Bécsi erdő, keletre pedig a L a j t h a hegység elágazik. A Szemeringből nyugat felé a tartomány déli határán húzódnak az osztrák Mész-Alpok ágai.

Síkságai a tulni- és a bécsi medence. — A sík terület a tartomány $\frac{1}{5}$ -dét teszi.

A tartomány főfolyója a D u n a, mely Ennsnél lép a tartomány területére s Dévénynél hagyja el azt. Hossza 250 $\%$ _m. Mellékfolyója jobbról az Enns, Ips, Erlaf, Wien, Schwechat, Fischa és Lajtha.

Ásványvizei között említendők: a badeni, meidlingeni és vöslai források.

Lakosai a főváros kivételével nagyobbára németek; a fővárosban minden nemzetiség van képviselve: Bécs lakosságának 6%-a magyar.

Vallásra nézve a lakosság túlnyomó része katolikus.

Ipar és kereskedelem tekintetében az Enns alatti főhercegség felülmulja az osztrák-magyar monarchia összes tartományait.

A szellemi műveltség előmozdítására van számos jól felszerelt nép- és polgári iskolája mellett, több gymnasiuma s reáliskolája, egyeteme, műegyeteme s több szakiskolája.

Az egyleti élet sehol sincs tán úgy kifejlődve, mint ezen tartományban.

A tartománygyűlés (Landtag) 68 tagból áll, kikből a tartományi bizottság választatik. A legfőbb politikai hatóság a helytartóság.

Az ország 3 városi törvényhatóságra és 18 járáskapitányságra van felosztva.

Nevezetesebb városai:

Bécs, az osztrák örökös tartományok fővárosa, a Duna jobb partján, 707,000 lakossal, melyek a város 10 kerületében laknak. A várossal már tényleg összekötött, de még ahhoz nem csatolt előhelyekkel együtt a lakosság száma az egy milliót megközelíti, úgy hogy ezen számmal Bécs az európai városok közt a 4-ik helyet foglalja el. Bécs az egész monarchia első kereskedelmi s gyárvárosa, az osztrák német tudomány és művészet központja, egy egyetemmel s műegyetemmel és állami könyvnyomdával. A nagy körüttal körülvelt belvárosban van a császári királyi Burg, a

góth-ízlésű Szt István temploma, egy 138 m. magas toronnyal és a Kapucinustemplom, a császári királyi sírbolttal. A Lipótvárosban van az Augarten és a híres Prater.

Bécs közelében fekszik Schönbrunn és Laxenburg, császári mulatóhelyek. Feljebb a Duna mentében :

Klosterneuburg, jeles szállómiveléssel s vincellér-iskolával. MÖlk, regényes fekvésű Benediktinus klastrommal. Délre a Dunától Baden, a Schwechat völgyében, híres fürdőhely. Bécs-Ujhely, kifejlett, virágzó iparral.

A Lajtha mellett Bruck, kereskedelmi város. Schwehat, híres serfőzdevel s Pottendorf, az ország legnagyobb pamutzövézetével.

II. A sztíriai hercegség.

(Nagysága: 22,454 □ $\frac{m}{m}$. Lakosainak száma: 1.200,000. Címere: zöld mezőben tüzet okádó ezüst párdue, bikaszarvakkal, saskörmökkel és négyfelé osztott farkkal. Színei: fehér-zöld.)

Sztiria éjszaknyugati része zord hegyvidék; itt húzódik ugyanis a Sztíriai-Alpok főgerince, melyet a Nori-Alpoktól a Mura felső, éjszakkeletre irányult völgye elválaszt. Az utóbbiból kiágazó alacsonyabb hegyek és dombok a tartomány keleti és déli részét borítják.

Síkságai ezen tartománynak nincsenek, szélesebb völgye a Dráva és Mura mentében elterülő úgynevezett gráci és pettaui mező.

Sztiria egészen a Duna folyam rendszeréhez tartozik. Főfolyója a Mura; a Dráva nyugatról kelet felé metszi az országot, míg a Száva az ország déli határát képezi Kraina felé. — A Rába a Fischbachi Alpoknak nevezett hegységben ered, s az ország keleti dombos vidékét szeli. Az Enns és Traun csak csekély hosszúságban szeli az ország éjszaknyugati részét. — Apróbb hegyi tavakban e tartomány nagyon bővelkedik. Legjelesebb ásványvizei a gleichenbergi és rohítschi; hévízei: Tobelbad, Neuhaus, Tüffer, Römerbad.

Sztiria kiváló helyet foglal el az osztrák tartományok között, úgy a nyers anyagok előállításában, mint a műipar terén. A tartomány nagyon jól műveltetik, de hegyes voltánál fogva nem bír a belsükségletnek megfelelő mennyiséget természetni. A bányászat igen virágzó. Különösen vas és só nagy mennyiségben termeltetik. — A műipar terén a vasműipar első helyen említendő, melyre nézve Sztiria valamennyi osztrák tartományt felülmulja. Kereskedése virágzó. — Tanintézetekben sem szűkölködik e tartomány. Van egyeteme és műegyeteme, ipar- és kereskedelmi akadémiaja, bányászati akadémiaja, két theologiai intézete, három tanítóképezdeje, négy gymnasiuma, két-két reálgymnasiuma és reáliskolája stb.

A sztíriai tartománygyűlés 63 tagból áll. A legfelsőbb politikai hatóság a cs. kir. helytartóság, melynek 3 városi törvényhatóság és 19 járáskapitányság van alárendelve.

Nevezetesebb városai :

Grátz (81,000 l.), a Mura két partján, a Schlossberg tövénél, mely gyönyörű kilátást nyújt a környékre. Van egyeteme, műegyeteme, kereskedelmi akadémiája és felső technikai intézete. Számos gyár élénk iparról tanuskodik.

Bruck, a Mura mellett, vasárak főlerakóhelye.

Leoben, bányászati iskolával, a nyers vas főlerakóhelye.

Vordernberg és Eisenerz, nagyszerű olvasztókkal.

Gleichenberg és Rohitsch, híres ásványvizekkel.

III A krainai hercegség.

(Nagysága: 10,000 □ $\%$ _m. Lakosainak száma fél millió. Címere: ezüst mezőben egy kék sas vörös koronával, mely a mellén és szárnyain egy 10-szer metszett félholdat visz. Színe: fehér-kék.)

A tartomány éjszaknyugati részén egyesül a Karavanka hegysége a Juli-Alpokkal; az utóbbiaknak fősúcsa a Triglav, a Száva forrásvidékén. A Száva és Kulpa közti rész mészköves, meredeken emelkedő, de lapos és szélesen kiterjedő tetőkkel bíró hegyvidéke bővelkedik barlangokban. Több mint 60 kisebb-nagyobb barlangja között leghíresebb az Adelsbergi barlang.

Kraina vizei részint a Fekete-, részint az Adriai tenger felé sietnek. Főfolyója a Száva, mely e tartományban ered, a vurzeni és vöcheini víz összefolyásából — egy darabon Sztiria felé határt képez; mellékfolyói a Laibach, Gurk és a Kulpa, mint határfolyó Horvátország felé. Az Idria és Vipbach az ország határain túl az Ionzóval egyesülve az Adriai tenger felé sietnek. — Tavai közül említendő a Zirknitzi tó.

Lakosai szlovenek, kevés német és horvát; legnagyobb részük római katolikus.

Ipara csekély, kereskedelme jelentéktelen, közoktatásügye nem épen kielégítő. Van gymnasiuma, reálgymnasiuma és reáliskolája, tanítóképezdeje és theologiai intézete.

A tartománygyűlést 37 képviselő képezi. Az ország legfelsőbb politikai hatósága a cs. kir. országos kormány. Az ország 11 járáskapitányságra és egy városi törvényhatóságra van osztva.

Nevezetesebb városai :

Laibach (22,000 l.), a Laibach és Száva egyesülésétől nem messze, élénk gabnakereskedéssel.

Zirknitz, a híres zirknitzi tó mellett.

Idria, világhírű higanybányákkal.

Vipbach és Gurkfeld, híres szőlőműveléssel.

IV. Az osztrák tengeremlék.

Görz és Gradiska fejedelmes grófság, Isztria határgrófság és Trieszt városa. (Nagysága 8000 □ $\%$ _m. Lakosainak száma 650,521.)

Görz címere: egy rézsutosan jobbra szelt paizs, jobbik felén hat ezüst és hat vörös keresztvonással, a másik felén koronázott oroszlán kék mezőben. — Gradiska címere: egy vízszintesen ketté metszett paizs, sárga és kék színnel, a közepén ezüst kereszt. — Görz és Gradiska színe: kék-sárga. — Isztria címere: egy járó arany kecske, vörös szarvakkal, kék mezőben. Színei: kék-vörös-sárga. — Trieszt címere: egy vízszintesen szelt sárga és vörös színű paizs, a felső mezőben látható egy koronázott kétfejű sas; alul pedig egy ezüst gerenda felfordított fekete horgonynyal. Színei: sárga-vörös-fehér-fekete.)

Természeti alakulás szerint következő részekre osztható a terület: az Alpok vidékére, az Izonzo alsó folyása mentében elterülő alföld, a Karszt vidéke, az isztriai félsziget és a szigetek. — Az Alpok főbb csúcsai Olaszország felé a Monte Canin (2275 m.); Kraina felé a Triglav (2865 m.). A Karszt főbb csúcsa: a Planik (1268 m.) és a Monte Maggiore (1394 m.). — Fokai az Isztriai félszigeten a Punta di Promontore és a Punta di Salvore. — Szigetei a scogliak (lakatlan sziklaszigetek); a brioni szigetek; a quarnerói öbölben a nagyobb kiterjedésű Veglia, Cherso, Lussin Plannien, Unie, Sansego és Scoglio Asineto.

Főbb folyói: az Izonzo, a Vipbach és Idriával, a Timavo (Reka), a Quieto és az Arza.

A lakosok túlnagy része szláv, azután olasz és német, legnagyobb részük katolikus.

E terület ipara csekély, de annál fontosabb a kereskedelme.

A szellemi műveltség előmozdítására szolgál számos népiskola mellett négy főgymnasium és két alreáltanoda, öt tanítóképezde és három theol. intézet. Ezekhez járul egy keresk. tengerészeti akadémia és egy tengerészeti iskola.

A tartomány három városi törvényhatóságra és 10 járási kapitányságra van felosztva. A legfőbb politikai hatóság a trieszti helytartóság. Az egyes területek élén álló népképviselőt a trieszti 54 tagból álló tanács, a görz-gradiskai 22 és az isztriai 33 tagból álló tartománygyűlések.

Nevezetesebb városai:

Trieszt (70,000 l.), szabad kikötő az Adriai tenger mellett, az osztr.-magyar monarchia első tengeri kereskedelmi városa. Az osztrák-magyar Lloyd gőzhajózási társaságnak székhelye. — Közelében egy meredeken emelkedő sziklacsúcson a pompás Miramare kastély.

Görz, az Izonzo mellett, gyönyörű vidéken, igen enyhe éghajlattal, élénk kereskedés és gazdag gyümölcs- és szőlőtermeléssel.

Gradiska, kis erősség az Izonzo mellett.

Aquileja, hajdan híres megerősített város, most megtekintésre méltó régi gótzízlésű templom.

Capod'Isztria, egy a szárazfölddel híd által összekötött szigeten.

Rovigno, egy szűk földnyelven, jeles szardella-halászáttal.

Pola, az osztr.-magy. hadi tengerészet főkikötője. Vidékén számos római régiség található.

V. A karantániai hercegség.

(Nagysága: 10,000 □ $\frac{1}{2}$ _m. Lakosainak száma: 350,000. Címere: ketté vágott paizs, balfelől vörös mezőben ezüst keresztvonással, jobbról arany mezőben 3 egymás fölött lépdelő oroszlán. Színei: arany, vörös és fehér.)

A hercegség a szó szoros értelmében alpesi tartománynak nevezhető: az egész tartományt magas hegygerincek borítják, a Dráva által két részre osztva. Az éjszaknyugati határon a Gross-Glockner emelkedik legmagasabbra (3797 m.), mint a Tauer hegység egyik főcsúcsa. A Karni Alpések egyik legmagasabb csúcsa a Faschaunernok (2785 m.). A tartomány déli részén emelkednek a Reiskofl (2361 m.) és a Vischberg (2663 m.).

Vizei, egyetlenegy patak kivételével, mely a Tagliamento felé indul, a Duna rendszeréhez tartoznak. A tartomány főfolyója a Dráva. Számos kisebb hegyi patakok közül legnagyobbak: a Möl, Glan, Gurk és Gail. — Tetemes magasságú vízesésekben, valamint kisebb-nagyobb hegyi tavakban e tartomány nagyon gazdag. — Ásványvizei között említést érdemel a karlsbadi, a monarchia egyik legmagasabban fekvő kisebb fürdője.

A lakosok németek és szlovenek s kevés kivétellel róm. katolikusok.

Ipara csakis a bányászat terén kifejtettebb, kereskedése csekély. Van egy-egy gymnasiuma és reáliskolája s egy theologiai intézete.

A tartománygyűlés 37 képviselőből áll. Legfőbb politikai hatóság a cs. kir. helytartóság. Karantánia felosztatik 7 járáskapitányságra egy városi törvényhatósággal.

Nevezetesebb városai:

Klagenfurt (15,000 l.) a Glan mellett, nagy kereskedéssel, sok ólom-fehér- és fémárúk készítésével foglalkozó gyárakkal.

Villach, a Dráva mellett, közelében Bleiberg és Kreuth helységek. Európa leggazdagabb ólombányaival.

Heiligenblut, 1360 méter magasságban fekvő helység, a Gross-Glocknerre rándulók kiindulási helye.

VI. Tirol és Vorarlberg fejedelmes grófság.

(Nagysága: 29,326 □⁷/_m. Lakosainak száma közel 1 mill. Címere: ezüst mezőben egy kiterjesztett szárnyú megkoronázott sas, egy babérszuszorúval körülveve. Színei: fehér-vörös.)

Tirol a monarchia legmagasabban fekvő tartománya; a szó szoros értelmében vett alpesi tartomány. Nyugati részét a Közép-, többi részzeit a Keleti Alpok ágai borítják; e kettő közötti határvonal az Inn és Etsch völgyei, melyek között a Brenner hágó emelkedik. Számos a 4000 métert megközelítő csúcsok között e helyen csak a monarchia legmagasabb emelkedését említjük meg: ez a 3905 m. magas *Ortler*. — A tartomány alpesi jellegét a gletscherek gyakori és terjedelmes előfordulása bizonyítja. Ezek a tartomány területének 4¹/₂% teszik (24 földr. □ mfd). Síksága Tirolnak nincs. Szélesebb és termékeny völgyei az Etsch és Inn völgye.

A tartomány vizei az Éjszaki, Fekete- és Adria-i tenger rendszeréhez tartoznak. Az Éjszaki tengerbe indul a *Rajna* — mint határ-folyóba ömlő Ill. A Fekete tengerbe ömlik a Duna közvetítése által az *Iller*, *Lech* és *Izar* és főként a tartomány főfolyója, az *Inn*, azután pedig a keleti területét szelő *Dráva*. Az Adria rendszeréhez az *Etschen* kívül számos hegyi patak tartozik, melyek a *Póba* ömlenek. — A *Garda* és *Boden* tavakon kívül, melyekben e tartomány részes, számos kisebb-nagyobb hegyi tavai vannak.

Ásványvizei közül kiemeljük a *mitterbadit*. Hévíze a *mitterbadi* és *hohenemsi*.

Lakosai: németek és olaszok és kevés kivétellel mind római katolikusok.

A tartomány mezei ipara csekély, virágzóbb az állattenyésztés, mely a lakosság nagy részének egyedüli keresetforrása. A bányászat hanyatlott. — Az ipar terén virágzó nyugaton a pamutszövést, délen a selyemipar és végre az egész tartományban a faipar és a fafaragás. Kereskedelme jelentéktelen.

Tirol tartománygyűlése 68, Vorarlbergé 20 képviselőből áll. A legfőbb politikai hatóság a cs. k. helytartóság. A két tartomány négy városi törvényhatóságra és huszonegy kerületi kapitányságra van felosztva.

Megemlítendő községek:

Innsbruck (16,000 l.), a tartomány főhelye az Inn völgyében, egyetemmel, gymnasium- és reáliskolával, a helytartó székhelye. Épületei közül kiemelendő az 1553-ban épült *Ferenciek* temploma; a *kapuciusok* klostroma, mint a mely e szerzet első háza volt Németország területén.

Kufstein, várbörtönnel.

Brixen, melynek közelében *Franzensfeste* a Brenner-hágón uralkodó megerősített hely.

Bozen, egész Tirolban itt tartatnak a legnagyobb vásárok.

Trient. Itt tartatott 1545—1563. a tridentini zsinat.
Bregenz, a Boden-tó mellett, élénk kereskedéssel.

VII. A salzburgi hercegség.

(Nagysága: 7165 □ $\%$ _m. Lakosainak száma: 163,000. Címere: Egy hosszában ketté metszett vörös paizs, balról fekete oroszlánnal, jobbról ezüst keresztmetszéssel. Színei: sárga-vörös-fehér.)

Salzburg éjszaknyugati részén húzódnak a Kitzbühli Alpok, ezektől keletre a tulajdonképeni Salzburgi Alpok az Örök hó-hegygyel (Ewige Schneeberg) 2930 m. A Salzburgi Alpok keleti nyújtványai a Dachsteinban érik el legnagyobb magasságukat, mely határcsúcs Felső-Ausztria, Sztíria és Salzburg között. Déli részén, Karantania és Tirol felé határt képezve, húzódik a Tauer hegység, melyen a Dreiherrnspitze (3500 m.) és a Gross-Venediger (3674 m.) a legmagasabb csúcsok.

E tartomány főfolyója a Salzach, mely számos hegyi patak felvétele után Göllingtől kezdve talpakkal, Halleintől kezdve kisebb hajókkal is járható. Az Enns és Mura forrásai is e tartományban vannak. Ásványvizei között a gasteini források európai híretek.

A tartományt borító hegységek miatt a földmivelés csekély, annál virágzóbb azonban az állattenyésztés. Az ásványországból nagy szerepet játszik a só. Az ipar egyéb ágai, valamint a kereskedés, nagyon csekély.

Szellemi műveltségét számos népiskola mellett, előmozdítja egy gymnasium, egy reáliskola, egy tanítóképzde s theologiai intézet.

A salzburgi tartománygyűlés 26 tagból áll; a közigazgatás feje az országos elnök. A tartomány egy városi törvényhatóságra s 4 járáskapitányságra van osztva.

Nevezetesebb városai:

Salzburg (20,000 l.) egyike Európa legszebb fekvésű városainak a Salzach mellett, gyönyörű kilátással az Alpesekre. Számos templomai között különösen szép a főtemplom. Épületei között kiemelendő még az olasz ízlésű császári és az érseki palota.

Hallein, nagy sóforrással, a Salzach mellett. Wildbad-Gastein és Hof-Gastein, világhírű fürdők, vadregényes vidéken.

VIII. Az Enns feletti osztrák főhercegség.

(Nagysága 12,000 □ $\%$ _m. Lakosainak száma 760,000. Címere: egy hosszában kettévágott vörös paizs, jobbról fekete sassal, balról két ezüst cölöp. Színei: piros-sárga-fehér.)

A főhercegség a Duna által két részre van osztva, melynek csak egyikét, t. i. déli részét borítják az Alpok. Délnyugati részén emelkedik a Dachstein csúcs (3000 m.),

Síkságai ezen tartománynak nincsenek, hacsak egyes folyók helylyel-helylyel szélesebben kiterjedő völgyeit ide nem számítjuk.

Felső-Ausztriának főfolyója a Duna, mely a tartományt 157 $\frac{7}{10}$ m-nyi hosszúságban szeli; mellékfolyói jobbról: a hajózható Inn, Traun és a Steierrel erősült Enns; balról csak kisebb hegyi patakokat vesz fel a Duna.

Ásványvizei közül említést érdemel a halli gyógyforrás; az ischeli s gmundeni fürdők is e tartományban fekszenek. Számos tavai közül említjük: az Atter-, Traun- és Gmundeni tavakat.

Az Enns feletti hercegségben a földmívelés és állattenyésztés nagy szorgalommal űzetik, úgyszint az erdőzet. Ipar és kereskedelme virágzó.

A szellemi műveltséget számos nép-, polgári és szakiskola mellett, két gymnasium, két reálgymnasium, két reáliskola, két theologiai intézet s egy-egy tanító- és tanítónő-képezde mozdítják elő.

Az országos ügyek élén áll az 50 tagból összeállított tartománygyűlés, mely a maga köréből 6 tagot küld az országos bizottságba. Közigazgatása a linci helytartóságban központosúl. Az ország közigazgatási tekintetben 2 városi törvényhatóságra s 12 járáskapitányságra van osztva.

Nevezetesebb városai:

L i n z (30,000 l.), a Traunak a Dunába való ömlésénél, régi megerősített város, mely Urfahr elővárossal egy híd által van összekötve. Sólerakóhely nagy kereskedelemmel s élénk iparral. Gőzhajózási állomás.

S t e i e r, az Enns mellett, a vas- és acél-iparnak főhelye.

E n n s, igen régi város, élénk kereskedelemmel és iparral.

K r e m s m ü n s t e r híres apátsággal s Vels kiterjedt gabnakereskedéssel. Megemlítendő még **G m u n d e n** és **H a l l s t a d t**, nagy-szerű sóbányákkal s a világhírű **I s c h l** fürdő, a vadregényes **Traun** völgyében.

B A Hercyni hegyek által borított terület.

Az Enns feletti osztrák főhercegség vagy rövidebben Felső-Ausztriának kisebb — a Dunától éjszakra fekvő részét — már a Hercyni hegység ágai borítják. A Hercyni hegyrendszernek csak keleti — de legmagasabb hegy csoportjai találhatók Ausztria területén.

Linzi elővárosának tekinthető s avval egy állandó Duna-híd által összekötött Urfahr község felett emelkedik a Stern- és Pöstlingberg, igen szép kilátást nyújtó legdélekeletibb emelkedései azon hegláncnak, melyet **L i n z i e r d ő** nek szokás nevezni. Ezen Linzi erdő csak egyik a Duna felé húzódó kis része a Cseh-Erdőnek. Ennek legmagasabb csúcsa a **Dreisselberg**, Bajor-Csehország és Felső-Ausztriának természetalkotta határdombja (1336 m.). A Cseh-Erdő innen Bajor- és Csehország közt határt

képezve, főgerincével éjszaknyugati irányban az Éger folyó felső völgyéig húzódik.

Az Éger balpartját képezi a szinte Csehország határán húzódó **É r c h e g y s é g**, azon szorosig, melyen át az Elba Németország felé útát tört magának.

Az Elba szorostól a hegyek szakadatlan sora húzódik keleti irányban Magyarország határaig. Ezen hegyeket a Szudeták egységes nevével jelölik. Egyes kiválóbb részei az Óriási hegység, keletre a **S p i e g l i t z i h a v a s o k** az Altvaterrel s az Odera forrásvidékét képező **O d e r a h e g y s é g**.

Az Odera és a Morvába ömlő Becva közötti alacsony terület azon kapocsnak tekinthető, mely a Szudetákat a **K á r p á t o k k a l** összeköti. Az utóbbiakból kiágazó hegysorok a Tescheni hercegséget borítják, a Jablonkai hágótól délre húzódó **F e h é r -** vagy **H a t á r h e g y s é g** pedig határt képez Morva- és Magyarország között.

Ezen a határon húzódó hegységek által bezárolt terület változatos dombvidéket képez, melyet a Spieglitzi havasokból délre kiágazó Cseh-Morva határhegység két részre oszt. Ez képezi egyszersmind a Duna és Elba — illetőleg a Fekete- és Éjszaki tenger közötti választót. Egyes ágai innen Alsó-Ausztria éjszaki részére húzódnak. Így a Kopaszhegygyel szemközt a Duna túlsó oldalán emelkedő **B i z a m b e r g** is ezen dombok utolsó legdélibb nyújtványának tekinthető.

A Hercyni hegység vidékének folyóvizei három tengerrendszerhez tartoznak.

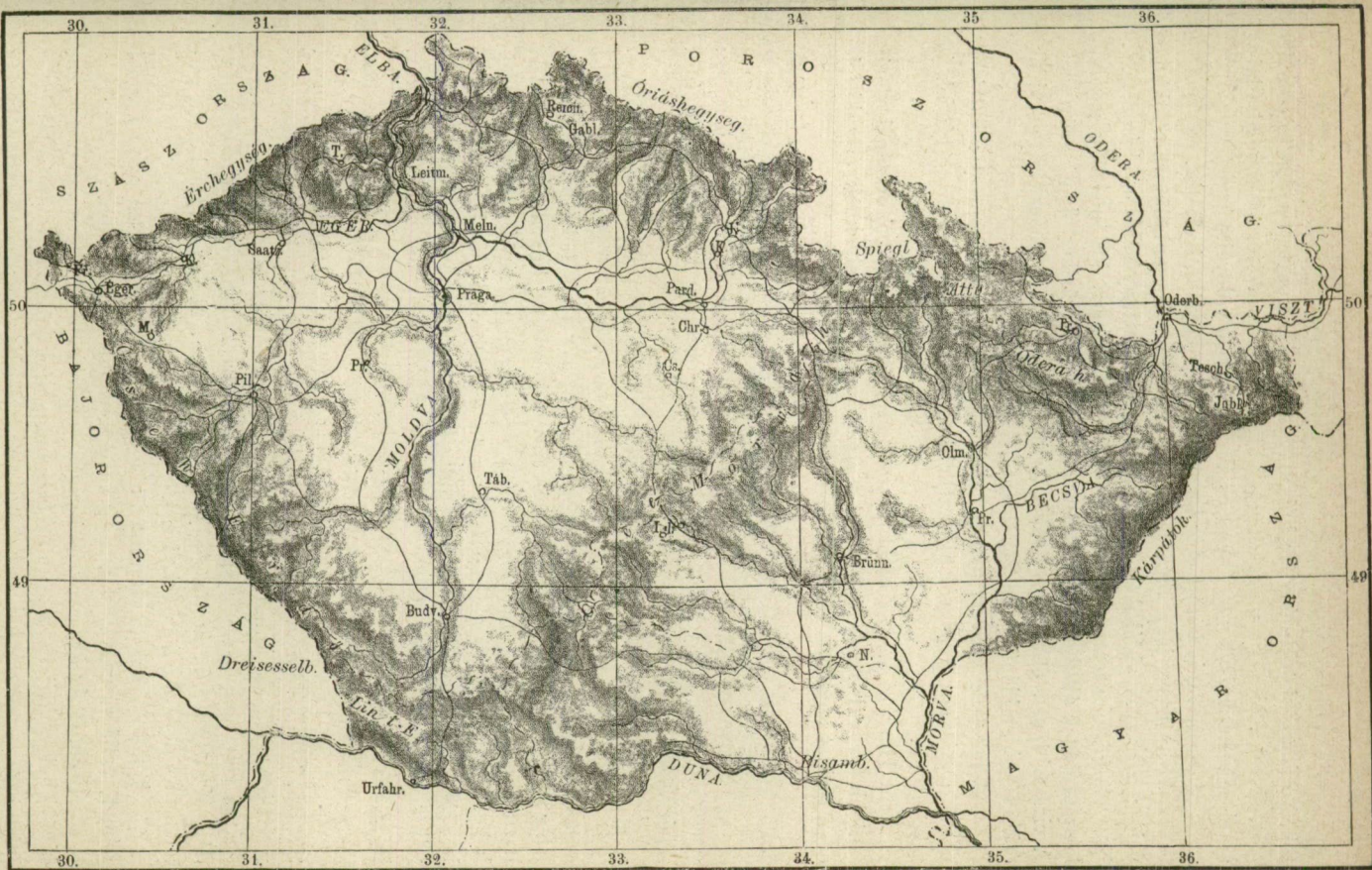
A **F e k e t e - t e n g e r b e** folyik ezen vidék déli határvonalát képező **D u n a**. — A Cseh-Erdőből délre folyó számos kisebb patakon kívül (Maltch, Krems) legtekintélyesebb mellékfolyója a **M o r v a** (March), mely ezen terület keleti részének összes folyóvizeit (Sacava, Hanna, Thaya, Becva, Olsava) magába veszi.

Az **É j s z a k i t e n g e r b e** folyik az **Elba**. Forrásai az Óriási hegységben vannak; innen délre, nyugatra s a **M o l d v a** (Lusnitz, Sacava, Votava, Beraun) és **É g e r** által megerősítve — éjszakra kanyarodik, hol a Csehország éjszaki határát képező hegyláncolatot keresztül törve a szomszéd Németországba folyik.

A **K e l e t i t e n g e r** rendszeréhez tartozik e terület legéjszakkeltibb részén eredt **O d e r a** és **V i s z t u l a**. Ezek a Szudeták s részben a Kárpátok éjszaki lejtőinek vízbőségét magukba fogadva, rövid felső folyás után az osztrák tartományok területét elhagyják s a szomszéd éjszaki tartományok területein át az Éjszaki tenger felé folynak.

Nagyobb tavakban ezen terület teljesen szűkölködik, annál gazdagabb kisebb hegyi, de különösen mesterségesen ásott tavakban, melyek az itt nagyon virágzó haltenyésztés céljainak szolgálnak.

A terület éghajlati viszonyai, a vidék éjszaki fekvése dacára mérsékel-

tek, a mi azon körülményben leli magyarázatát, hogy a terület délre nyitott, éjszak felé pedig magas hegyek által védve van. Zordonabb éghajlatú az éjszaki hegyvidék s az Odera és Visztula felső völgyei.

A terület mindenütt elég termékeny s igen jól műveltetik.

Az aránylag igen sűrű lakosság főfoglalkozása ennél fogva a földművelés; a hegyes vidékeken járul ehhez az állattenyésztés és bányászat. Nagy és fontos szerepet játszik e vidéken a műipar, különösen a gazdag kőszénrétegek által előmozdított üvegyártás s a gyárilag űzött szövészet. A virágzó ipar s élénk kereskedés természetes következménye, ezen vidék óriás s szépen kiépített vasúthálózata.

A lakosság vegyest német és szláv (cseh, morva, lengyel); vallásra nézve a túlnagy rész római katolikus, egyes helyeken protestánsok is találtak.

A Hercyni hegyek által borított ezen terület koronaországai a már fentebb tárgyalt Alsó- és Felső-Ausztrián kívül — melyeknek éjszaki fele ezen terület legdélibb részét képezi — a következők:

IX. A cseh királyság.

(Nagysága 52,000 □ $\frac{1}{2}$ m. Lakosainak száma 5 $\frac{1}{2}$ millió. Címere: vörös mezőben arany koronával bíró ezüst oroslán két farkkal. Színe: fehér-vörös.)

Csehország a Hercyni hegység láncolataitól bekerített terület. Nyugati csúcsát érinti a Fenyves hegység, evvel összeköttetésben az ország délnyugati határát képező Cseh-Erdő s kelet felé az Érc-hegység az Elba folyóig. Ezen folyótól keletre húzódik az Óriási hegység az 1611 m. magas Schnee-Koppe nevű csúcscsal. Délkeleti határát képezi a Cseh-morva dombovidék. De a tartomány belsejében sem található fel nagyobb síkság, de még szélesebben kiterjedő völgy sem, úgy hogy Csehország sok tekintetben hasonlít Erdélyhez, melylyel nagyság tekintetében is egyenlő.

Csehország kevés kivétellel egészen az Elba folyamrendszeréhez tartozik. Az Elba nagyobb mellékfolyói: a Moldva (jobbról Luschnitz, Sacava, balról Votava, Beraun) és az Éger. Nagyobb tavai Csehországnak nincsenek, de annál gazdagabb ásványvizekben. Az ásványforrások száma 160, melyek közül egyesek európai hírrel bírnak. Leghíresebb fürdője Karlsbad, utána sorakozik Teplitz, Marienbad, Franzensbad és Johannisbad.

A lakosoknak több mint fele a cseh nemzetiséghez tartozik, a többi német, vallásra nézve a lakosság kevés kivétellel római kath.

Csehország úgy a nyersanyagok termelésében, mint a műipar terén, kiváló helyet foglal el az osztr. tartományok között. A földművelés kitűnően űzetik, nagy gond van fordítva az erdészetre; az állattenyésztés virágzó s bányaipara már a középkorban is híres volt.

A műipar terén az osztr. tartományok között a második hely illeti Csehországot, nevezetesen a szövészet, a fém- és üvegipar az, mely leginkább ki van fejlődve. Virágzó iparából folyólag, kereskedelme is tetemes, mely jó kőutak s számos vasútvonal által még fokoztatik.

Tanintézetei között kiemelendő 4000 népiskolája, 364 középiskolája. Van azonkívül 12 tanítóképezdéje, két műegyeteme, egy egyetem, egy bányászati akadémia, négy theologiai intézete, több gazdasági s kereskedelmi zenészeti iskola s számos ipariskolák.

A cseh tartománygyűlést 241 képviselő képezi. — Főhatóság a cs. k. helytartóság. — A prágai és reichenbergi városi területeken kívül 89 járáskapitányságra van osztva.

Fontosabb városai következők:

Prága (158,000 l.) a tartomány főhelye a Moldva mellett, szép templomokkal és nagyszerű palotákkal, valamint történeti nevezetességű épületekkel. Egyetem, műegyetem s számos más tanintézetek. — A Moldván három híd vezet át a tulsó partra (Hradsin).

Budweis, virágzó iparral s kereskedéssel. **Tábor**, nagy posztógyárakkal, **Příbram**, bányászati akadémiával. — **Pilsen**, nagy sörfőzdekkel. **Éger**, történeti nevezetességű város, nagy iparral s élénk kereskedéssel. Közélében **Franzensbad**, **Karlsbad** és **Mariensbad**, s kétebbre **Teplitz** — világhírű fürdők.

Saatz, a cseh komlótermelésnek főhelye s középpontja.

Josephstadt-Königsgrätz, erősségek az Elba mellett.

Pardubitz, **Chrudim** és **Csaszlau**, virágzó iparral bíró városok. **Reichenberg**, nagyszerű vászongyárakkal s kereskedéssel. Közélében **Gablone** nagy üveggyárakkal.

Melnik, **Leitmeritz**, gyönyörű vidéken. Kiterjedt gyümölcs-termesztéssel.

X. A morva határőgrófság.

(Nagysága: 22,229 □^{km}. Lakosainak száma több mint két millió. Címere: fehér és vörösén csikozott kiterjesztett sas, kék mezőben. Színei: sárga-vörös-kék.)

Morvaországban úgy, mint a Csehkirályságban is, a hegláncok inkább a határokon húzódnak, csakhogy itt az országot délfelé határoló heglánc hiányzik. Nyugati és éjszaki részét a Hercyni hegyek borítják, keleti határát a Fehér Kárpátok teszik, nem oly meredeken emelkedve, mint Magyarország felől s a tartomány belsejébe messze nyúló hegygerinceket s domborokat bocsátva. — Magasabb hegycsúcsai közül megemlítettő a Cseh-, Porosz- és Morvaország határán emelkedő **Spieglitz** **havas** 1417 m. és a Morvaország éjszaki határát képező, Morva-sziléziai heglánc csúcsai közül a tartomány legmagasabb emelkedése az **Altwater** 1487 méter. Barlangokban a tartomány igen gazdag.

A tartomány legéjszakkéletibb része kivételével vízrajzi tekintetben a Fekete-tenger rendszeréhez tartozik. Főfolyója a M o r v a. Mellékfolyói jobbról a Sacava, Hanna és Thaya. Balról: a Becva és Olsava. Éjszak felé folyik az O d e r a. Nagyobb tavai a tartománynak nincsenek, annál gazdagabb kisebb, többnyire mesterségesen készített tavakban, melyek a haltenyésztésre készültek.

Ásványvizei: Ullersdorf (hévíz 25°) és Luhatschovitz.

Éghajlata délen enyhe, éjszakon zord.

A lakosok $\frac{2}{3}$ szláv, $\frac{1}{3}$ német s nagyjából róm. katolikusok.

A mezei ipar igen kifejlett, leginkább természetiek rozs és zab, mely kiviteli cikk; az állattenyésztés is virágzó. A bányászat terén csak szénbányái érdemelnek említést.

A műipar tekintetében Morvaország Csehország után sorakozik. Kiemelendő a posztókészítés, azután a vászonszövés. Kereskedelme virágzó. Előmozdítják azt az országban szétágazó igen jó kő- és számos vasút.

Nevezetesebb helységei:

B r ü n n (74,000 l.), a Zvitava és Sacava összefolyásánál, a Spielberg alján épült régi város. — Vásárai híresek. — A morva műiparnak középpontja.

I g l a u, a tartomány második városa.

O l m ü t z, erősség.

P r e r a u, fontos vasúti állomás.

N i k o l s b u r g. Békekötés.

XI. Szilézia hercegség.

(Nagysága: 5147 \square $\frac{7}{m}$. Lakosainak száma több mint fél millió. — Címere: fekete koronázott sas, arany mezőben. Színei: sárga-fekete.

Hegyei a Hercyni hegyek és a Kárpátok rendszeréhez tartoznak, s a tartomány déli és keleti határán húzódnak, legmagasabb csúcs az A l t v a t e r és a Kárpátokból kiágazó L i s s a H o r a 1320 méter.

Éjszaki része a nagy Szarmat síkságra néző dombvidék.

Vizei az O d e r a és a V i s z t u l a, mely a tartományban ered. Tavai nincsenek. Ásványvizei közül a legjelesebb a K a r l s b r u n n i. Éghajlata zord.

Lakosainak fele része német, másik fele cseh, morva és lengyel, kik kevés kivétellel római katolikusok.

A tartomány zord éghajlatánál fogva nem termékeny, a mezei ipar tehát alárendelt, de az állattenyésztés, bányászat (kőszén) és erdőgazdálkodás is hanyatlott. Nagyobb jelentőségű a műipar, melyre nézve mindjárt Morvaország után sorakozik.

Kereskedelme jelentéktelen.

Községei közül nevezetesebbek:

T r o p p a u (16,000 l.) az Oppa mellett nagy gyárparral.

T e s c h e n , nagy lentermeléssel és vászenszövéssel.
 O d e r b e r g , nevezetes vasúti pont.
 J a b l o n k a , a hasonló nevű hágó alatt.

C) A Kárpátok éjszaki lejtőségének területe.

(Lengyel-ruthén tartományok.)

Az Oderába folyó Osztra s a Visztulába ömlő Szola közötti területen a sziléziai-tescheni hercegséget is már a Kárpátokból éjszakra kiágazó hegyeivel borított területnek mondtuk. Maga Teschen városa az Olsava mellett fekszik, melynek felső völgye s a Vágba ömlő Kiszuca között van a Jablonkai hágó. Ezen hágótól keletre, majd délkeletre a Kárpátok szakadatlan láncolata húzódik a Visó és a Szerethbe ömlő Arany-Beszterce forrásaig, melyen csak helyenkint mélyebbre aláereszkedő hágók engednek közlekedést Magyarországból éjszak felé.

A Kárpátok ezen részével már hazánk ismertetésénél megismerkedtünk. A főgerinc hazánk éjszaki határát képezi, s mint Magyarország belsejébe, hol szélesebben, hol kevésbé messze nyúló hegygerinceket menseszt, úgy éjszak felé is messze ágazó hegy- és domborok indulnak ki belőle, a Kárpátok és a nagy keleti Szarmát síkság közötti ellentétet kiegyenlítő. Feltűnő, hogy a Kárpátoktól éjszak felé kiágazó hegyek nélkülözik a használható ásványok és nemes ércek azon gazdagságát, melyet a délre ágazó hegycsoportok némelyikében ismerni tanultunk. A használható ásványok között főszerepet játszik ezen éjszaki részeken a só, míg egyes vidékeken a kőolajat mindinkább nagyobb mennyiségben kezdik értékesíteni.

A Kárpátok éjszaki lejtőin eredt folyóvizek a Visztula, Dnyeszter, Pruth és Szereth közvetítése által részint a Keleti (Balti), részint a Fekete-tenger rendszeréhez tartoznak.

Nagyobb tavakban ezen terület igen szegény, kisebb hegyi- s éjszaki részein pusztai tavak nagy számban találhatók. Nagyobb folyóinak partvidékei, úgyszinte a Dnyeszter balparti mellékfolyóinak völgyei el vannak mocsarasodva.

Ezen terület éghajlata zordonabb, mint a szomszéd Magyarorszáé, mivel az éjszaki hideg szeleknek védtelenül ki van téve. A zordonabb éghajlat következtében terményei is felette elütők déli szomszédja terményeitől. Mindazonáltal igen termékeny és sűrűn lakott terület. A lakosság legnagyobb része földművelő. Az ipar még kezdetleges, a kereskedés majdnem kizárólagosan az itt igen nagy számban lakó zsidók kezében. A lakosság zömét lengyelek és ruthének képezik; amazok római katolikusok, ezek görög-keleti vallásúak. Ezek mellett találhatók itt még nagy számmal németek s délkeleti részein oláhok és magyarok is.

Ezen terület koronartartományai a következők:

XII. A galíciai és lodomériai királyság, Krakó nagyhercegséggel, Osviecim és Zator hercegségekkel.

(Nagysága: 78,496 □²/_m. Lakosainak száma megközelíti a 6 milliót. Címere: Egy ketté vágott kék paizs, jobbról (Galícia) egy rézsútos vörös vonal felett fekete csóka, alatta három arany korona, balról pedig (Lodoméria) két fehér-vörös keresztvonás. — Ez alatt O-val (Osviecim) s egy Z-vel jelzett fehér sas (Zator). Színei: kék-vörös-sárga.)

Galícia éjszaki és keleti része a nagy Szarmát-síksághoz tartozik, déli része a Kárpátok ágaival van borítva. A Babiagura, Magas Tátra és az éjszakkéleti határláncolat éjszaki nyujtványai messze benyúlnak a síkságba.

Folyói a Keleti és Fekete-tengerbe folynak. A Keleti tenger felé indul, a Visztula (Sola, Skava, Raba, Dunajec, Poprad, Biala, Viszloka, San, Bug mellékfolyókkal), a Fekete-tengerbe a Pruth (a Duna mellékfolyója) és a Dnyeszter, az általános részben már megemlített mellékfolyókkal, — végre a Dnyeperbe folyó Sztjyr. — Tavai között említendők a kárpáti tengerszemek (köztük a legnagyobb a felerészben Galiciához tartozó «Haltó»), továbbá a Janovoi és Kovarnoi tavak. Ásványvizei között ismeretesebbek a Szczavnicai, a konopkovkai és a krynciai ásványvizek.

A lakosok lengyelek és ruthenek, vallásra nézve római és gör. katolikusok; 39,000 prot. és fél millió zsidó.

A mezeti ipar, gazdag s földművelésre alkalmas területe dacára alacsony fokon áll; az állattenyésztés elhanyagolt, a műipar még csak kezdetleges. A kereskedelem — kiválsólag a zsidók kezében — valamivel élénkebb; főhelye Brody, az orosz határszélén.

A szellemi műveltség nagyon csekély; több mint egy millió iskolaköteles gyermek között alig jár 160 ezer iskolába.

Galiciának van két egyeteme, két technikai iskolája, három theologiai s három gazdasági intézete; kilenc tanítóképezdéje, öt reáliskolája, négy reálgymnasiuma s 17 gymnasiuma.

A tartománygyűlés 150 képviselőlől áll.

A legfelsőbb politikai hatóság a cs. kir. helytartóság; feloszlik a tartomány két városi területre s 74 járáskapitányságra.

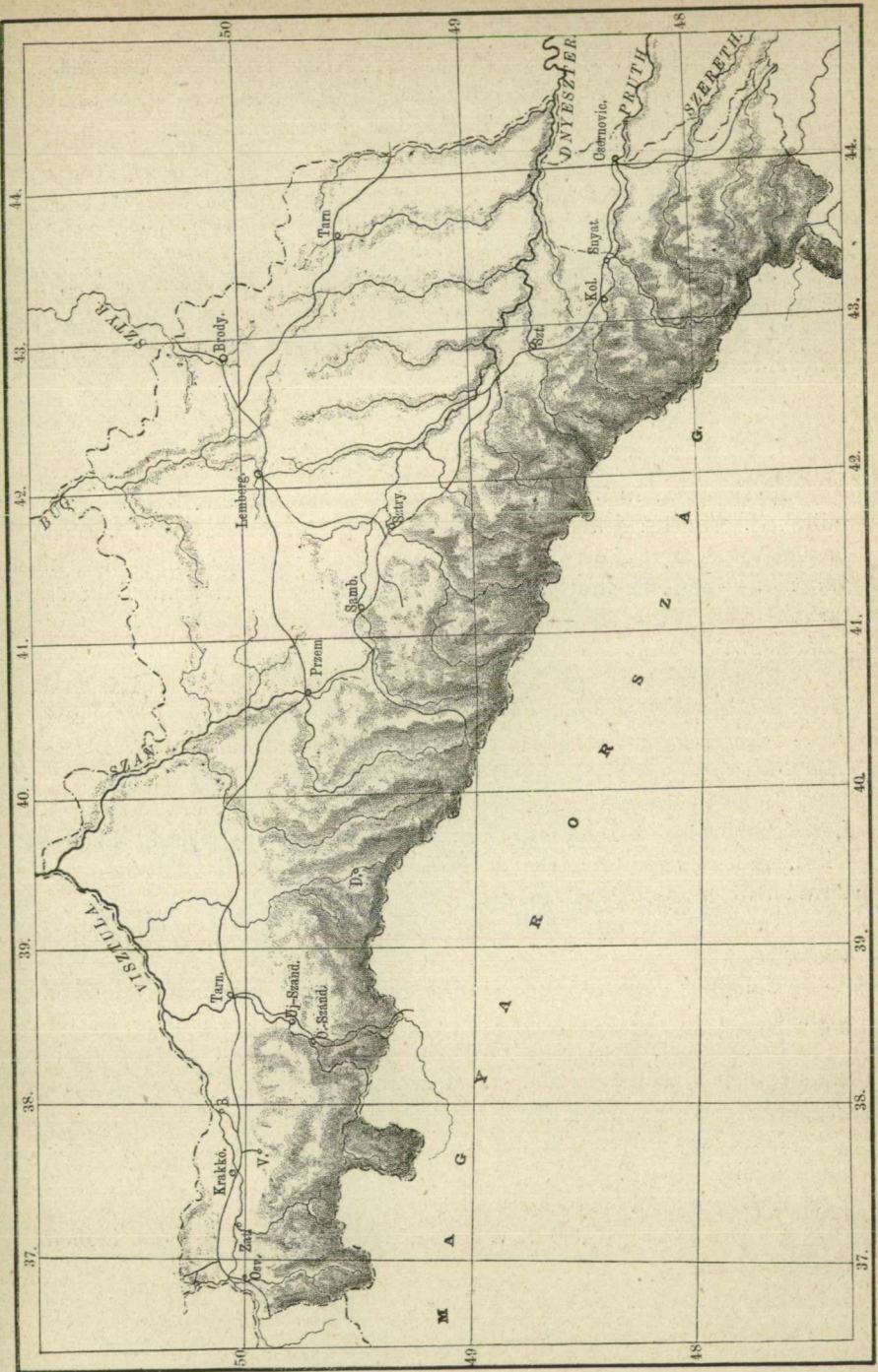
Nevezetesebb városai: 1. a Visztula völgyében (nyugati Galícia): Krakó (50,000 l.), a Visztula bal partján, érseki lakhely egyetemmel, ipara és kereskedelme virágzó. — Közéleben Vieliczka és Bochnia nagyserű sóbányákkal.

Zator és Osviecim hasonnevű hercegségek főhelyei.

Ó- és Uj-Szandec, a Dunajec és Poprad összefolyásánál.

Tarnov, püspöki lakhely, élénk ipar és kereskedelemmel.

Dukla, az utána nevezett hágó aljában.

Przemisel, a Szan mellett, püspöki lakhely, élénk kereskedés. Lemberg (87,000 l.) a Bug mellett, érseki lakhely egyetemmel, számos más tanintézettel, élénk kereskedés- és virágzó iparral.

2. A Dnyeszter völgyében:

Sambor és Sztry, élénk kereskedelemmel bíró városok.

Sztaniszlavov, a vasút mellett, élénk kereskedéssel.

Tarnopol a Szered mellett, nagy kereskedés Oroszország felé.

3. A Dunába folyó Pruth mellett: Kolomea s Snyatin, a vasút mentében fekvő, élénk kereskedéssel bíró városok.

4. A Dnyeper rendszeréhez tartozó Sztyr mellett Brody, a lengyel-orosz kereskedésnek főhelye.

XIII. Bukovina hercegség.

(Nagysága: 10,451 □²_m. Lakosainak száma valamivel több egy fél milliónál. Címere: A hercegség még csak 1849 óta képez külön koronartartományt, s azért címere a császári címerben — mely még 1836 óta nem változott — nem foglaltatik. Azelőtt Moldva címerét bírta, mint a mely tartományhoz tartozott — t. i. bivalyfejet arany mezőben. — Színei: fehér-zöld.)

Ezen hercegség egy fokozatosan leereszkedő fennföld a Kárpátok keleti lejtőin; csak legéjszakibb része alföld a Pruth és Dnyeszter mentében. — Legmagasabb emelkedést képez a Djumalau (1853 m.). A Borgohágón keresztül egy kitűnő műút vezet Erdélybe.

Bukovina összes vizei a Fekete-tenger rendszeréhez tartoznak. Legnagyobb folyó a Dnyeszter, mely a tartomány éjszaki határát érinti. A Szereth (melybe a Suczava és a Moldova ömlenek) és a Pruth az ország határán túl ömlenek a Dunába.

Tavai e tartománynak nincsenek, úgyszinté kevés és gyenge ásványvizei.

Éghajlata olyan, mint Galicia királyságé, csakhogy valamivel enyhébb.

Lakosai igen keverték s 9 nemzetiséghez tartoznak. Legszámosabbak a ruthenek, azután az oláhok. Megemlítendő, hogy a lakosság 2%-a magyar.

Ipara, úgy a nyers-, mint a műipar még csak kezdetleges, a kereskedelem jelentéktelen.

Községei közül említést érdemel

Csernovic (34,000 l.), a tartomány főhelye, egy az újabb időben nyert egyetemmel.

D) A Balkáni félszigeten levő osztrák-magyar birtokok.

Mint már az előbbieken is hangsúlyozva volt: ezen területek nem tartoznak kizárólag Ausztriához, s azért a címben is szántszándékkal osztrák-magyar birtokoknak nevezzük azokat, Dalmátország ugyanis jog szerint a magyar birodalom kiegészítő része s az 1878-ban occupált területek is közös hadseregünk által elfoglalva, az osztrák-magyar monarchia oly kiegészítő részeit képezik ez idő szerint, melyeknek kormányzásába s rendezésébe Ausztriának ép úgy, mint Magyarországnak befolyani nemcsak joga, hanem egyszersmind terhes kötelessége is.

Ezen éjszak felé Magyarországra támaszkodó s ettől a Száva folyó által elválasztott terület — egy a Száva völgyéből emelkedő felföld. Ennek főgerincét a mészállományú hegyek azon szakadatlan sora képezi, mely Magyarország legdélibb csúcsától — délkeleti irányban — Montenegro határaig húzódik. Ezen főgerinctől nyugotabbra, a hegyláncok, kisebb tengerparti folyócskák sziklavölgyei által meg-megszakasztva a tengerig húzódnak, annak meredek és szakadozott partját képezve. A tengerpartot kísérő s többnyire a part irányában hosszan elnyúló sziklaszigetek a hegyes sziklás tengerpart elszakított részeinek látszanak.

A jelzett hegységek közül az éjszaknyugatról délkeletre haladó főgerincet s ennek tengerparti mellékágát — a benne legmagasabban emelkedő csúcs után *Dinara* hegységnek nevezik.

A Hercegovina és Bosznia területein délről éjszak felé húzódó s a Száva felé mindinkább alacsonyodó hegyágakat pedig — egységes névhiányában — *Boszniai hegyeknek* fogjuk nevezni.

Vizrajzi tekintetben a terület nagyobb része a Száva közvetítése által a Duna illetőleg Fekete-tenger rendszeréhez tartozik. Oda ömlik ugyanis az éjszaki irányú Unna és vele egyesülő Szanna, azután a Verbász a Boszna és a Szerbia felé határt képező Drina.

A kisebb, délnyugati, tengerparti terület folyóvizei, névszerint: a Zermagna, Cetina, Kerka és Narenta szakadozott sziklavölgyekben az Adriai tengerbe ömlenek, mely Dalmátország partjain elég számos ugyan, — de a terület természeti fekvésénél fogva — kisebb jelentőségű sziklaöblöskéket képez. Ezek között legjelentékenyebbek a páratlan szépségű Cattarói, azután a raguzai és spalatói öblök, végre pedig a Cetina és Zermagna öböl szerű torkolatai.

A partot kísérő szigetek közül nagyobbak: Arbe, Pago, Incoronata, Brazza, Lessina, Lissa, Curzola és Maleda.

Ezen szigetek ép úgy, mint a leirt terület délnyugati lejtői erdő-kincsöktől és termő humusoktól meg vannak fosztva. A mezei ipar itt tehát ki nem fejlődhetett, az állattenyésztés is kezdetleges, úgy hogy a gyér tengerparti lakosság bevitelre szorul.

Termékenyebb, de szinte nem kellőleg műveltek a Szávára néző terület; itt is — a százados elhanyagoltság következtében — hosszú időre s nagy befektetésekre lesz szükség, míg a különben a természettől bőven megáldott vidék természeti kincsei kellőleg felhasználhatók lesznek.

Ezen terület tartományai következők:

1. A Dalmát királyság.

(Nagysága: 12,792 □ $\frac{km}{m}$. Lakosainak száma megközelíti a fél milliót. Címere: Három koronázott arany leopárdfő kék mezőben. Színei: kék-sárga.)

Dalmátország, jóllehet jog szerint Magyarország kiegészítő része, tényleg azonban az osztrák örökös tartományokhoz tartozik.

Dalmátia az osztrák-magyar monarchia legdélibb tartománya. Ez egy délkelet felé mindinkább szűkülő tengerparti terület, melyet a Dinara hegylánc ágai borítják; Hercegovina által két helyen megszakítva lévén, 3 szárazföldi részből áll, melyekhez még mintegy 50 nagyobb s számos lakatlan s terméketlen kisebb sziklasziget is tartozik. — Számos kisebb jelentőségű öblei közt említésre méltók a Szalonai öböl s a Bocche di Cattaro. A Dinara hegység egyes, itt emelkedő csoportozatai között kiemelendő a Velebit, a Szveto-Brdo (1753 m.) legmagasabb csúccsal s a parti különféle nevű (monti-tartari, svilaja, mossor, biokovo) hegycsoportok, melyeknek legmagasabb csúcsa a Cattaro közelében emelkedő Orjén (1898 m.). Számos barlangjai között említést érdemel az Aesculáp-barlang és a Grotta di Verlicco.

Folyói a Zermagna, Kerka, Cettina és a Narenta melyek számos vízesést képezve, rövid folyás után a tengerbe ömlenek.

A lakosok legnagyobb része a délszláv törzshöz tartozik (mórlakok, szerbo-horvátok s albániaiak); köztük s különösen a tengerparton a lakosság 10—11%-át képező olaszok s kevés német. — A nép vallásra nézve róm. kath. és gör. keleti.

A mezei ipar a lehető legalacsonyabb fokon áll. Az erdők ki vannak pusztítva s a legelő bár a terület legnagyobb részét képezi, a déli nap forró hevétől megperzseltetve, alig bírja kitartani azt a kevés állatállományt is, mely Dalmátországban található.

A műipar a hajóépítésen kívül nem bír gyökeret verni. — A kereskedelem nem mondható épen virágzóznak.

A szellemi műveltség tekintetében a lakosság a lehető legalacsonyabb fokon áll. A mórlakok a monarchia legműveletlenebb népei. — Tanintézetei következők: 241 népiskola, 4 gymnasium, 2 reáliskola, 3 reál-gymnasium, 3 hajózási iskola, 8 tanítóképezde és egy papnövelde.

A dalmát tartománygyűlés 41 képviselőből áll.

A legfelsőbb hatóság a cs. k. helytartóság, melynek a zárai városi hatóság és 12 járáskapitányság van alárendelve.

Fontosabb városai következők

Z á r a egy szűk földnyelven fekvő erős vár, élénk kereskedelemmel s számos liqueur-gyárral.

S p a l a t o, egy mélyen benyúló tengeröböl regényes hátterében fekszik, Diocletían római császár palotájának romjaival s számos más római régiséggel.

R a g u z a meredek sziklafalak aljában, hajdan erős hely, jelenleg élénk kereskedéssel.

C a t t a r o a hasonló nevű öböl mellett, megerősített hadi kikötő.

2. Az 1878-ban a Törökbirodalomtól elfoglalt tartományok.

a) *Bosznia.*

(Nagysága 44,000 □ $\frac{1}{m}$. Lakosainak száma 800,000 lélek.) Bosznia a Száva völgyéből dél felé fokozatosan emelkedő, változatos felföld, szelve párhuzamos, a Száva széles és mocsáros völgyéig húzódó hegyláncok által, melyeket a Száva jobbparti mellékfolyóinak elég széles és termékeny völgyei elválasztanak.

Bosznia lakosai délszlávok, vallásra nézve gör.-keleti vallásúak, mohamedánok és róm. katolikusok.

A földművelés, az arra alkalmas földterület dacára, úgyszint az állattenyésztés is kezdetleges; legjelentékenyebb a sertésenyésztés és gyümölcstermesztés. Gyáripára nincs, kereskedelme korlátolt.

A szellemi műveltség tekintetében a lakosság még meglehetősen alacsony fokon áll. Népiskolákat még csak most kezdenek itt nagyobb számban felállítani, s így a még csak néhány évvel ezelőtt alapított szerajevói gymnasium még csak igen csekély tanulószámmal szerepelhet. A tartomány közlekedési eszközei is nagyon hiányosak, jó utakat és vasútakat csak az elfoglalás után kezdtek építeni; ezeknek célja az elfoglalt területet ily módon is szorosabban hozzánk csatolni.

Ugy alkot- és kormányidoma, mint a tartomány viszonya az osztr.-magyar monarchiához általában, vagy annak két feléhez még véglegesen nincs meghatározva. Mint minden elfoglalt terület az első időben, úgy ez is még katonai uralom alatt áll ugyan, de a két államfél kormányainak felügyelete és ellenőrzése alatt.

A tartomány legfontosabb községe:

S z e r a j e v o a Boszna folyó mellett, a tartomány legszebb s legiparosabb városa; jelenleg a katonai kormányzó lakhelye.

B a n j a l u k a a Verbásznál, meleg forrásokkal s római régiségekkel. Vasúti állomás.

N o v i az Unna s **T ö r ö k - B r o d** a Száva mellett fontos vasúti állomások.

Visegrád és Zvornik a Drina mellett, mindkettő megerősített hely.

Dobaj, Maglai, Tuzla, a foglalás idejében jelentékenyebb összeütközések színhelyei.

b) *Hercegovina.*

(Nagysága 11.000 $\square\%$ _m. Lakosainak száma 230,000 lélek.)

Hercegovina Boszniától délre fekvő s amannál sokkal hegyesebb és zordonabb tartomány.

Termékeny s a földművelésre alkalmas területek, itt csak a Narenta táguló völgykatlanaiban találhatók.

Lakosai még a bosnyákoknál is műveletlenebbek, leginkább pásztorok, kik csekély számú állataikkal egész éven át a hegyek közt tanyáznak.

Hercegovina ez idő szerint Boszniával együtt kormányoztatik.

Fontosabb községei:

Mosztar, a Narenta egy tág katlanában; a Boszniát Dalmátországgal összekötő út egyik főállomása, meglehetősen élénk kereskedéssel.

Fotsa a Drina felső völgyében.

Trebinje és Stolac csak az utolsó hadjárat óta szélesebb körökben ismeretessé lett községek.

c) *Novi-Bazár.*

Novi-Bazár egy Montenegro és Szerbia között beékelt, körülbelül 8000 $\square\%$ _m-nyi zord hegyi tartomány, melynek lakóit 130,000-re becsülik.

Ezen terület nem képezi ugyan még az osztrák-magyar monarchia kizárólagos birtokát, de a Törökországgal kötött conventió értelmében az osztrák-magyar monarchiának joga van ezen területet is katonailag megszállani.

Ez idő szerint még csak a Lim völgyében fekvő Plevlje és Prepolje kapott osztrák-magyar helyőrséget; — a többi részek névleg a Törökbirodalom kiegészítő részeit képezik, de tényleg annak zilált állami viszonyai folytán egészen függetlenek.

Ezen területnek főközsége Novi-Bazár az Ibar völgyében.